

ските литератури“ от Г. Д. Вервес, „Конрад Валенрод в България“ от К. Куев, „Романтизъм и романтика в творчеството на М. Горки и тяхното отражение в българската литература“ от Й. Цонев и др. Освен богатия конкретен материал из творчеството на различни писатели, който се изнася и анализира в тази група от доклади, важно значение имат изявените в тях черти на углубената през последните години методология на този род проучвания. Главното, определящото в същност е в стремежа на авторите да изведат фактите и логиката на взаимните връзки от закономерностите на литературния процес и да ги съотнесат към измененията, които настъпват в съответните литератури. Върху такава методологическа основа С. Русакиев проследява рецепцията на Сергей Есенин в България и създава в много отношения точна представа за естетическия контекст на тази взаимовръзка. Заслужават особено внимание наблюденията на българския учен относно възприемането на Есениновото творчество от страна на Ламар, Фурнаджиев, Радевски и П. Пенев. Г. Д. Вервес анализира друга сфера на романтични взаимовръзки — мястото на Мицкевич в творческия път на И. Франко, О. Блок, К. Балмонт, Я. Купала и М. Рилски. Авторът очертава шест основни етапа във взаимодействията на полския романтизъм с източнославянските литератури, като разкрива историческата и художествената последователност на този процес. Плодотворна е тук мисълта за ролята на „повторните контакти“, които в повечето случаи обогатяват смислово рецепцията на определено художествено творчество в дадена литература. Изводите и наблюденията на Г. Д. Вервес могат да бъдат съотнесени към общославянската рецепция на полския романтизъм и специално на неговия безсмъртен гений — Адам Мицкевич — и в този случай те безспорно се включват в методологическата концепция на съвременното общо и сравнително литературознание. Същото се отнася и за доклада на К. Куев, посветен на българските преводи на поемата „Конрад Валенрод“. Авторът охарактеризирва обществено-литературната атмосфера, която изисква появата на трите български превода на поемата и във връзка с това определя приноса на преводачите в полско-българските литературни взаимоотношения. Ценен момент в доклада е съпоставителният текстологичен анализ на преводите в съотношението им към оригинала.

За цялостното изясняване на романтизма в славянските литератури имат известно значение и редица други доклади, написани за конгреса, или пък изнесени в неговата литературна секция. Към тях могат да бъдат причислени докладите на българските русисти Е. Метева „Проблемата на индивидуализма и образът на Наполеон в руската литература през XIX в.“, Г. Германов „Романтическата драма на Лермонтов и Шилеровата традиция“, М. Бочева „Поезията на Тютчев и традицията на романтизма“, на Н. Тун „Реализмът и романтизмът като теоретически проблеми на ранната съветска проза“, на С. Треугут „Наполеон Бонапарт — герой на полския романтизъм“, на Г. Веселинов „Традициите на славянския романтизъм в творчеството на Иван Вазов“, на В. Смоховска „Към въпроса за романтичния историзъм (Паисий—Мицкевич)“ и др. Прави впечатление, че в много от приведените тук доклади въпросите на българския романтизъм заемат определено място, което свидетелства за обхватността и насоките на сравнителното изучаване на славянския романтизъм.¹

¹ Към проблемата за романтизма имат отношение и някои доклади, в които се проследява предимно ролята на романтизма във фолклора или във фолклора и литературата. Поради спецификата им те остават извън рамките и на настоящата статия.

За общата оценка на конгреса и по-специално на неговата литературна секция особено важно значение имат и докладите за най-новите периоди в многовековната история на славянските литератури. Характеристиката на модернизма в тях и същността на естетическия му идеал, отличителните черти на теорията и художествената концепция на социалистическия реализъм в отделни славянски литератури, значението на Лениновите принципи за литературата и литературната наука, литературните взаимоотношения и развитието на критико-теоретичната литературоведческа мисъл, някои общи тенденции на литературния процес днес — ето само някои от въпросите, които разкриват многостранната проблематика на съвременните славянски литератури. За съжаление на по-голямата част на тези въпроси бяха посветени по един или два доклада, поради което почти не се очерта никаква по-цялостна панорама на изясняваните в тях художествени явления. Пък и програмата на съответните заседания бе в повечето случаи твърде разнородна, което неизбежно допринесе за единичното възприемане на докладите. По-голямо единство пролича предимно в случаите, когато се разискваха въпроси на романтизма в новите славянски литератури. В тази тематична разнородност изпъкват докладите „Реализмът и неговото съотношение с другите големи течения в западнославянските и южнославянските литератури“ от Г. Илина, С. А. Шерлаимова и В. В. Вит, „Словенската художествена сатира пред XX в.“ от Ф. Задравац, „Случаи на използване на надреалистичното изкуство в съвременната македонска литература“ от Ал. Спасов, „Отзвучи на романтизма в сръбската модерна литература“ от С. Маркович, „Закономерности и взаимоотношения в развитието на българската и съветската литературно-естетическа и критическа мисъл между двете световни войни“ от Г. Димов, „Към проблемата за утвърждаването на ленинските принципи в славянските литератури“ от В. Колевски, „Проблемът за естетическото значение в литературознанието (дискусията от 20-те г. в съветското литературознание)“ от Л. Ниро, „Проблемът за свободата на творчеството в концепцията за социалистическия реализъм (върху материал от украинската литература)“ от Е. С. Шабловский, „Проблемът за модернизма в източнославянските и западнославянските литератури“ от И. Магнушевски, „Немско-славянските литературни взаимоотношения през Възраждането и романтиката като хуманистично наследство на социалистическите култури“ от Г. Цигенгайт, „Спорът за романтизма в съветското литературознание“ от А. И. Овчаренко, „Романтични елементи и настроения в лириката на руските поети от началото на XX в.“ от В. Шоптеряну, „Някои особености на генезиса на чешката социалистическа поезия“ от Л. Будагова, „Романтични тенденции в чешката поезия от 20-те г. на XX в.“ от С. В. Николски и др.

Първият от тези доклади се оказва интересен с две свои особености: като опит за характеристика на прехода в част от славянските литератури от XIX към XX в., както и с оценката на художествените стойности, които определят съотношението на реализма към останалите литературни течения. Авторите проследяват вътрешното изменение в самия реализъм, който през новия период е насочен „към трезво, лишено от идеализация изображение на действителността“. Изтъквайки социалната и художествената основа на това съществено изменение, те анализират конкретните му белези в отделните славянски литератури, както и различните схващания, които то предизвиква в литературната наука. С антибуржоазната насока на реализма авторите на доклада основателно свързват разцвета на сатирическите жанрове, показателен така много за сръбската и българската литература. Важен компонент на „измене-

нията в реализма“ е активното приобщаване на естетическия му идеал към социалистическите идеи, придобиващи ръководно значение в славянския свят.

Взаимоотношенията между националните литератури не се изчерпват с взаимодействията между художествените явления и процеси. По силата на едни и същи закономерности те обхващат и формирането на литературно-естетическата и критическата мисъл, както убедително доказва Г. Димов в своя доклад. Дълбокото и традиционно общуване между българската и руската, българската и съветските литератури се отразява плодотворно върху развитието на естетическата мисъл в България. Г. Димов проследява основните етапи в това взаимодействие, което в голяма степен обуславя твърде динамичното възприемане на Лениновите принципи в българската марксистическа естетика и дейността на нейните изтъкнати представители, преди всичко на Т. Павлов. Според автора на доклада това има и по-широко значение за общата сравнителна характеристика на теорията на социалистическия реализъм. „Ако днес не е възможно — пише той — да се изучават и характеризират процесите на формирането и развитието на социалистическо-реалистическата литература в световен мащаб, без да се отчита опитът на българската литература, то още по-малко е възможно да се осветлят етапите, очертаят координатите и видят перспективите на марксистко-ленинската наука, без да се държи сметка за търсенията и завоеванията на българската естетика, литературната теория и критика.“ В определена степен докладът на В. Колевски доразвива тази постановка върху основата на материал от повече славянски литератури, в които основен процес представлява и утвърждаването на ленинските принципи за литературата и художественото изкуство. Особено тук е в естетическата същност на тези принципи и в закономерностите на тяхното утвърждаване, които свидетелствуват за художествените критерии и социалния идеал на дадена литература. Оттук и сложността на въпроса, който е многостранен и се отнася до формирането на писателската личност и насоките на неговото творчество, до теорията и практиката на социалистическия реализъм, до партийността и творческата свобода в литературата.

Характеризирайки основното в докладите от тази група, не може да не се изтъкне обединяващата ги тенденция към създаване на единна сравнителна концепция за художествените и теоретичните основи на социалистическия реализъм, на новите славянски литератури изобщо. Впрочем и в тях проличава общата за конгреса особеност, която се изразява в следното: методологическата постановка на голяма част от въпросите, предмет на научен анализ, да се съотнесе към общата постановка на проблемата за романтизма, модернизма или социалистическия реализъм. Много от докладите само относително се изчерпват с анализа на разгледаните от тях явления и отвеждат към вече известна или създаваща се постановка за сравнителната панорама на отделни художествени направления. Характерни в това отношение са и докладите на А. И. Овчаренко „Съвременната теория на социалистическия реализъм“, на В. П. Ковальов „Типология на социалистическия реализъм“, на Л. Будагова и С. В. Николски. В отличие от А. И. Овчаренко, който проследява цялата сложност и многостранност на формирането на теорията на социалистическия реализъм, останалите автори съсредоточават вниманието си повече върху конкретни явления и тенденции, заемащи важно място в цялостния литературен процес. А. И. Ковальов например изказва свои съображения относно начина, по който може да се изследва типологията на социалистическия реализъм. Той предлага да се разкрие вътрешната диференцираност на явленията и да се установи тяхната национална разновидност, в резултат на което се стига до общото. „Типологията на художествения метод — пояснява авторът — е определение на неговата подвижна структура, на водещите идейно-художествени тенден-

ции.“ Именно върху основата на подобно схващане той засяга някои страни на въпроса за социалистическия реализъм в съветските литератури, оспорвайки мнението на А. И. Овчаренко за реалността на романтичния метод в творчеството на най-новите му представители.

Л. Будагова представя „Формирането на чешкото социалистическо изкуство като сложен процес на сътолковения и взаимодействия между различни творчески индивидуалности, естетически системи, тенденции, които способствуват за утвърждаването през 30-те г. на широка концепция за социалистическия реализъм“. По-обстойно тя разглежда въпроса за „отношението на чешкия поетизъм и сюрреализъм към процеса на възникването на социалистическия реализъм“ с цел да обясни и мотивира приближаването на най-добрите представители на чешкия авангардизъм към естетическия идеал на социалистическото изкуство. Процесите в новата чешка литература, в известна степен дори творчеството на Волкер и Незвал, анализирано компетентно от Л. Будагова, са основна тема и в доклада на С. В. Николски. Аспектът естествено е по-различен — проследява се своеобразната еволюция на романтизма. Но типологическата панорама на художествените явления и ценности в чешката литература става по-разгърната, обхващайки повече естетически свързани компоненти. Същевременно и въпросът за изменената функция на романтизма във и чрез съотношението му към новите художествени методи и направления придобива правилна методологическа постановка. „Анализът на чешката литература от XX в. свидетелства — подчертава авторът, — че романтичните явления възникват най-често в търсенето на новите идеали извън компрометираните буржоазни отношения. В едни случаи става дума за утопически и илюзорен идеал или само в определена степен илюзорен, а в други случаи — за реален и исторически перспективен.“

Накрая искаме да обърнем вниманието на читателя още върху два доклада, които нямат собствено литературоведчески характер, но те интересуват литературознанието, което има към повдигнатите в тях въпроси пряко отношение. Става дума за докладите „Образите на изобразителното изкуство и литературата (Въпроси на взаимодействията между тях)“ от Л. С. Кишкин и „Националноосвободителното движение на славяните и проблемата за формирането на националните култури“ от И. Л. Лешчиловска, Е. П. Лвова и В. И. Злиднєв. Авторът на първия доклад повдига отново интересния въпрос за взаимовръзката между художествено и изобразително изкуство с цел да се спре върху някои от нейните съществени и по-малко изследвани черти. Преди всичко измененията в подхода към самата взаимовръзка — в миналото се акцентувало повече върху различията между отделните изкуства, докато в по-ново време нараства интересът към общото в тях, отчасти съдържащо се в отношението на изобразителното изкуство към литературата и обратно. Забелязаното е вярно и аргументацията, която Л. С. Кишкин привежда, потвърждава това, а също и правомерността на въпросите, които той поставя: Какви са общите елементи и точки на съприкосновение между изобразителните и словесните образи, какви са реално възможните аспекти на изучаването на самата проблема. Отговорът им, както и „изясняването на непосредственото взаимодействие между словесните и пластичните образи“ авторът вижда в сравнителното аналитическо съпоставяне на произведенията на изкуството и литературата. Като набелязва различните възможни аспекти (възгледите на писателите за изкуството и творбите на ония от тях, които се формират и като художници, личните творчески връзки на писатели с художници и пр.), Л. С. Кишкин разглежда по-обстойно само въпроса за „непосредственото въздействие на образите на изобразителното изкуство или на техните създатели върху творчеството на писателите“. Проблемата има несъмнено методологическо значение

и нейното решаване улеснява сравнителното изясняване на художествените ценности в комплексния контекст на националната култура.

Подобни съображения определят значението на втория доклад и отношенията ни към него. Както е известно, връзката между националноосвободителните борби и формирането на националните култури в южнославянските земи (и не само в тях) е многостранна. Авторите подлагат на научен анализ сравнително по-слабо изследваната страна — въздействието на националните култури върху националноосвободителното движение. Самото поставяне на въпроса говори за положителното значение на доклада, но то се допълва от правилната му методологическа постановка. Целта е да се постигне успоредно и комплексно изясняване на всички основни компоненти на националната култура в съотношението им към националноосвободителните борби, а именно: на литературата, пресата, изкуството, педагогическата книжнина, ролята на Просвещението и революционно-демократичната идеология. Безспорно това набелязва перспективна платформа, която в голяма степен е предопределила правилното решение на някои от въпросите, застъпени в доклада. По-нататъшното изясняване на проблемата изисква углъбяване на успоредното и комплексно разглеждане на отделните сфери с оглед на общото помежду им и тяхната национална диференцираност, с оглед на по-цялостната характеристика на отделни явления, културно-исторически ценности и личности. Следва да се отбележи още и това, че предмет на анализ и тук е взаимовръзката между литература и изкуство, но в обратен ред — активната позиция на изкуството спрямо литературата върху фона на съотношението им към националноосвободителните борби и идеи. Застъпените в доклада въпроси и аспекти имат принципиално значение и те безспорно и занапред ще привличат вниманието на специалистите.

НЯКОИ ВЪПРОСИ НА СТАРИТЕ СЛАВЯНСКИ ЛИТЕРАТУРИ

Наред с основната тема на литературните доклади и изказвания — за мястото и значението на романтизма в славянските литератури — значителна част от конгресните заседания имаха за предмет някои аспекти на литературното развитие в средновековните славянски държави. Както бе естествено да бъде, главното внимание беше съсредоточено върху най-голямата от средновековните славянски литератури — староруската. Разгледани и разисквани бяха и проблеми от многовековното развитие на старосръбската и старобългарската литература. От наша страна с доклади взеха участие: Донка Петканова, която говори за притчата в средновековните славянски литератури, а Георги Данчев изнесе доклад под наслов: „Разказите за съдбата на мощите на светците в старите южнославянски литератури.“

От принципиален интерес за бъдещата изследователска работа в различни насоки на старобългарската литература беше докладът на изтъкнатия светски литературовед акад. Дмитрий Сергеевич Лихачов „Зарождение и развитие жанров древнерусской литературы“. Като отчита разнообразното — в това число и жанровото — влияние на византийската и старобългарската литература върху староруската, Д. С. Лихачов посочва, че що се отнася до жанрообразуващите процеси в стара Русия, в редица отношения те довеждат до много самобитни прояви. Той препотвърди своя познат тезис, че в средновековна Русия не са били създадени лирични поетични жанрове, понеже потребностите на обществото от лирически поетични текстове е било задоволявано от произведенията на фолклора.

За българското историческо литературознание тази мисъл на Д. С. Лихачов би могла да се използва като изходно начало при едно бъдещо историко-литературно проучване на нашия юнашки епос, който въпреки всичко писано за него досега не е подлаган на една широка и задълбочена историко-художествена изследователска проверка. Това се отнася най-вече до Крали Марковия епически цикъл, тема отчасти, но с оглед на сръбската обществена и литературна история подхваната от съветския изследовател Е. П. Наумов („Южно-славянски епос и проблеми сръбского средновековья“. — Сб. Славянский и балканский фольклор. М., 1971, с. 5—52).

Нова методология на изследване набелязва и гледището на Д. С. Лихачов за синкретичното присъствие в произведенията на средновековната руска литература на религиозно и светско съдържание. Колкото и тази постановка да не може да се определи като непознато досега на изследователите наблюдение, следва да се признае, че тя актуализира един подход на издирване, към който немалко изследвачи на средновековните южно- и източнославянски литератури са се отнасяли или се отнасят с по-голяма или по-малка доза скептицизъм.

Въпреки че предизвиква възражения, плодотворността на едно така изградено проучване пролича от доклада на младия славист от Германската федерална република Й. Клайн: „Слово о полку Игореве — агитационный текст?“. За разлика от мнозина съветски и чуждестранни учени авторът счита, че адресат на Словото не са руските князе, а киевското гражданство. На тази основа той определя Словото като „тъжно изображение“ за всеобщото нещастие на руската земя; като „информация“ за причините на Игоревото поражение; като „утвърждение“ на киевските политически стремежи и накрая като „утешение“ на слушателите посредством разказа за успешното бягство на Игор от половецкия плен.

От този разпор става ясно колко важно и необходимо е с микро-и макроанализ да се пристъпва към идейната и лексикалната тъкан на средновековните литературни творби независимо от това, дали те са само с църковно или със смесено — църковно-гражданско съдържание.

Съществен научен въпрос постави и докладът на съветския славист Юрий Константинович Бегунов „Проблеми изучения торжественного красноречия южных и восточных славян IX—XVII веков (К постановке вопроса)“. Като изтъква, че тази тема е малко изследвана, а в сравнително-типологическо направление и почти недосягана, авторът все пак многократно подчертава важното, в редица случаи първенстващо ръководно значение, което имат паметниците на българското тържествено красноречие. В съгласие с тази констатация като начало на южно- и източнославянското тържествено красноречие се поставят „Словата“ на Константин Кирил Философ, написани от него през 60-те години на IX в., т. е. след изнамиране на славянската писменост, в основата на която бива поставен тогавашният славяно-български език.

Плодотворна за проучване на старославянската ораторска проза е изказаната от Бегунов мисъл за органичната връзка на разглеждания от него литературен жанр и феодалната държава. Един такъв зрителин въгъл на изследване би способствувал да се детайлизират наблюденията, би им предал по-плътен историцизъм, толкова важен и необходим при проучване на средновековните литературни творби.

Приносен характер имаше и докладът на известния италиански славист — сега на работа в САЩ — Рикардо Пикио за т. нар. от него „литературен еталон“ в средновековните православни славянски литератури. За бъдещите изследвания е от значение прокарваната от Пикио разграничителна „еталонна“ линия между различните по съдържание литературни произведения. Той

е на мнение, че „библейският образец“ поражда представа за литературата като „отворена книга“, докато „патристичният образец“ вдъхновява литературата за прослава на „истинската вяра“. От своя страна „Константиновият образец“ е по същината си литература, „прославяща властта“, а „монашеският образец“ може да се нарече „литература-молитва“.

Разбира се, като всяко деление и тази класификация е условна, защото така посочените „образци“ рядко се срещат в чист вид, изследователското удобство обаче от така очертаните различия между отделните „образци“ не подлежи на съмнение.

А за да определи мястото на т. нар. от него „православно славянство“ (българи, руси и сърби) в европейското художествено развитие, Р. Пикио го съпоставя с „латинското“, „римско“ славянство, т. е. със западните славяни. Така се очертава по-отчетливо приносът на южните и на източните славяни в европейския художествен развой за повече от едно хилядолетие.

Важни страни на текстологията засегна в своя доклад „Об особом типе древнерусской рукописной традиции: тексты с двумя редакциями и проблемы их изданий“ младият италиански славист А. Данти. Неговите наблюдения бяха изградени върху изследователска, текстологическа работа над познатите в старата руска литература съчинения: „Слово (Моление) Даниила Заточника“, „Повесть о Ерше Ершевиче“, „Задонщина“, „Повесть о белом клобуке“ и „Слово о Лазаревом воскресении“. Подробното вглеждане на всяка една от двете (или повече) редакции на едно и също произведение, посочи Данти, довежда до възможно най-пълно опознаване на литературния паметник, до вникване във връзките на литературата с породилата я социална действителност и субективно-творческа мисловност.

Защото този род изследвания у нас са относително слабо застъпени, изтъкнатото от италианския учен и особено неговите конкретни разработки могат също да ползват литературоведите-медиевисти.

Югославският учен М. Мулич отново лансира идеята за създаване на обща история на славянските православни литератури до XVI в. Разбира се, това е възможно, обаче с тази съществена уговорка, че от разбора по необходимост трябва да се изключат ония произведения, които засягат „народности“, „национални“ теми. При това положение начинанието губи главното от истинското си предназначение, понеже чисто църковните, свързани с богослужението и църковния ритуал и живот произведения са общи не само за славянките, а по правило за всички християнски литератури.

Интересен бе в доклада на Мулич изводът, че работата му над различните литературни етикети в старата сръбска литература, съпоставени със същите явления и факти в староруската литература, го е насочила неволно към сравнение на старославянския (т. е. старобългарския) език със старосръбския книжовен език. Благодарение на това успоредяване той установил разликата между отделните стилистически варианти, чрез които се е постигала по-голяма или по-малка тържественост на словесния изказ. Този извод би могъл да бъде от известна полза и за нашата литературна медиевистика, макар че аспектът на работа следва да бъде друг: да се проследи художествено-изразното саморазвитие на българския книжовен език през вековете.

Дори и от този кратък преглед се вижда, че Седмият международен конгрес на славистите поставя пред българското историческо литературознание много нови задачи. Тъй като в конгресните заседания, занимавали се със средновековното литературно наследство, взеха участие с доклади и изказвания литературни работници от различни поколения, следва да се очаква, че те ще се възползват от придобитото като идеи и замисли на конгреса.

Така например от съществен културно-исторически интерес е "едно" подробно проучване на речта, произнесена от Григорий Цамблак на църковния събор в Констанц през февруари 1418 г. С богатото си идейно съдържание това ораторско слово свързва целия славянски православен свят и преди всичко България с най-важните европейски социални проблеми от края на XIV и началото на XV в. С доклад върху този литературен паметник и исторически извор би трябвало да се участвува от наша страна на VIII международен конгрес на славистите, който ще се състои в Загреб през 1978 г.

Седмият международен славистичен конгрес е вече история — един от плодотворните етапи в развитието на световната славистика. Плодотворен както с постиженията в разработката на основните проблеми, така и с изводите, които анализът на неговата концепция налага за насоките и предстоящите актуални задачи на славистичната наука. Широко изявеният в програмата и практическата дейност на конгреса стремеж към сравнително изучаване на художествените ценности и явления предполага по-нататъшното углубяване на сравнителната метода с оглед на нейното проникване в идейно-естетическата тъкан на вече очертани и още неразглеждани обстойно сфери на съвременното сравнително литературознание. Именно оттук произтичат някои научноорганизационно и научноизследователски задачи на българската литературна славистика, тъй като сравнително-историческият и сравнително-типологическият подход към закономерностите и постиженията на литературното развитие предопределят все повече и повече методологическите основи на славистичните и литературоведческите проучвания. Единната концепция за славянските литератури и европейския литературен процес, към която безспорно водят и славистичните форуми, набелязва една от най-значителните по-далечни перспективи на този род проучвания.

КЪМ ЕДИННА КОНЦЕПЦИЯ ЗА СЛАВЯНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ И ЕВРОПЕЙСКИЯ ЛИТЕРАТУРЕН ПРОЦЕС

Ил. Конев, К. Мечев

Значението на всеки нов славистичен конгрес се определя главно от реалния му принос в изясняването на предварително набелязан кръг от въпроси на езика, литературата, фолклора, културата и историята на славянските народи, разглеждани всякога като основна част на световния културно-исторически процес и в тяхното многостранно взаимодействие с него. В това отношение строго се спазва и следва установена още в началото традиция на приемственост и последователност в тематиката и методологическите принципи на отделните конгреси с оглед на тяхната научна ефективност, на мястото им в развитието на съвременната наука. Само по себе си важно и правомерно, това изискване е предопределило критериите и на организаторите на VII международен конгрес на славистите във Варшава към основните проблеми и теми, които обединиха усилията на всички негови участници — слависти от славянските и много неславянски страни. И трябва да се подчертае, че благодарение на несъмнено творческият характер на изходните критерии новоопределените теми обхванаха действително актуални по своята същност и недостатъчно изследвани области от духовната и политическата история на славянските народи.

За литературознанието, което в общата система на конгреса заема централно място, варшавският славистичен форум предостави възможност да се разгледат и разискват обстойно някои от методологическите въпроси на общото и сравнителното литературознание, типологичните основи и насоки на старите славянски литератури, историческата съдба и социалният идеал на романтизма и социалистическият реализъм в модерните славянски литератури, някои по-специфични за литературната славистика въпроси. Главното, което отличава преобладаващата част от докладите и съобщенията, както и общата методологическа насоченост на конгреса, е в плодотворния стремеж към широка (в определена степен обективна) сравнителна интерпретация на съответните художествени ценности, явления и процеси в славянските литератури поотделно и в тяхната историческа и художествена взаимобусловеност помежду им и с други световни литератури. Вече методологически е невъзможно както подценяването на приноса на славянските литератури в художествената култура на човечеството, така и тяхното изолирано разглеждане в сферата на една национална литература или единствено в общославянския литературен контекст. През последните години нарасна броят на публикациите, които изследват съответните явления във всеобхватния план

на европейския и световния литературен процес с оглед на художествено-естетическата им същност, а не само на тяхната народностна и национална славянска определеност. Тази плодотворна и методологически правилна постановка получи израз и в концепцията на VII славистичен конгрес.

Ако в дадения случай е възможно да се определи накратко научният патос на варшавския славистичен форум, то бихме искали да изтъкнем, че за нас той е именно в току-що посочения стремеж към по-широка сравнителна панорама на национално диференцираните художествени явления — панорама, която въпреки днешните ѝ недостатъци от методологическо или фактологично естество се отразява положително върху най-пълно характеризиращите съвременното сравнително литературознание усилия да се изгради единна концепция за славянските литератури и европейския литературен процес в неговото идейно-естетическо единство и противоречие. Този стремеж е основна предпоставка за вече сполучливо решените въпроси и углубената методологическа постановка на общи изследователски задачи; с него могат да се обяснят основателните критични бележки към някои обобщения и наличието на не съвсем удачни доклади, които явно не могат да бъдат съотнесени към високите изисквания на славистичната наука днес.

АКТУАЛНИ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ВЪПРОСИ НА ЛИТЕРАТУРНАТА НАУКА

Отличителните черти на варшавския славистичен форум, които имаме пред вид, се чувствуваха на много от заседанията на неговите различни секции. Но те бяха ярко изявиени още на пленарното заседание на литературната секция, което в голяма степен предопредели творческия характер на атмосферата, в която протече шестдневната ѝ работа. Както бе обявено и в програмата, за това заседание бяха предвидени всичко девет доклада, отпечатани предварително, а именно: „Романтизмът в полската култура“ от К. Вика, „Създаване на истории на националната литература в страните на друг славянски език“ от М. П. Алексеев, „Писател, литература, моделиране на действителността“ от М. Б. Храпченко,¹ „Народопсихологията като методологическа основа на историческото изучаване на славянските литератури“ от П. Зарев, „Въпроси на теорията и методологията на сравнителното изучаване на славянските литератури“ от Д. Ф. Марков, „Въпросът за периодизацията на романтизма в славянските литератури“ от Ю. Долански, „Романтизмът и концепцията на комуникацията в областта на славянските и неславянските литератури“ от М. Патридже, „Световен фарс или трансцендентен възглед (съвременни прояви на абсурдното в славянските и неславянските литератури“ от У. Б. Еджертън² и „Полският романтизъм сред европейския романтизъм“ от М. Юнион.

Справедливо е да се подчертае, че тези доклади са показателни за методологическите позиции на конгреса и на съвременната литературна наука, тъй като в немалка степен потвърждават актуалността на едни от най-вitalните ѝ принципи. Това естествено предопределя онова творческо отношение към тях, което цели да потърси смисъла и значението им в общата концепция на конгреса и чрез нея — в литературната наука. Докладът на М. Б. Храпченко е посветен изцяло на едни от най-съществените и оживено дискутираните днес методологически въпроси на марксистическото литературознание, отнасящи се до неговото състояние и перспективи, до спецификата на художест-

¹ Докладът не бе изнесен на заседанието, но темата и отстояваната концепция имат пряко отношение към методологическите основи и принципи на литературната наука.

² Този доклад също не бе представен на заседанието; за съжаление не можахме да се запознаем с текста му.

вените явления и цялостния културно-исторически процес, до метода на изследването им. Като излага подробно същността на знаковата теория, глобалната семантика и естетическия натурализъм в литературната наука, съветският учен разкрива тяхната едностранчивост и несъстоятелност и с основание се противопоставя на опитите за механичното възприемане и пренасяне на методите на естествените науки в литературата. Той окачествява теорията на художествените модели като „едно от проявленията на унифицирането на подхода към явленията на културата, към научното и художественото творчество“. „Личността на писателя не е само своеобразно виждане на живота и негово естетическо усъвяване, но и определено отношение към него, тя е и идеи, и художествени концепции, представляващи неделима част от художествените произведения“ — подчертава М. Б. Храпченко. Това налага всякога да се има пред вид системно пренебрегваната от привържениците на споменатите теории дълбока взаимозависимост между обектите на действителността и художествените символи. Като изтъква и методологическото съотношение на тези теории към структуралната школа, авторът подчертава: „Стремежът да се превърнат литературата и изкуството в система от символи, знаци, нямащи дълбоки връзки с действителността; разглеждането на художествените произведения като модел на едни или други форми на съзнание, независимо от реалната действителност, противоречи на историята и опита на световната художествена култура.“ Трябва искрено да се съжалява за отсъствието на съветският учен — докладът безспорно би насочил дискусиата към основните му постановки и обобщения, за да се потвърдят или обогатят някои съществени нюанси, важни за теорията на литературната наука.

Същевременно изнасянето на доклада би направило повече видима връзката по повдигнатите в него въпроси с темата на доклада на П. Зарев, което от своя страна би разширило методологическите линии на литературната секция на конгреса.

Приносът на П. Зарев в това отношение е гледището, че „голямото изкуство и когато изглежда родено само от времето си, и когато е негова духовна поръчка, притежава своя по-сложна и по-далечна история“. Той посочи, че „народопсихологията пронизва като скрита същина най-различните страни на художественото произведение“. Особено осезателно се изразява тя в езика — „доколкото езикът е сложна и богата реализация на духовното битие на народа“. В същност чрез езика се раждат „трайните стилови белези на литературното дело“. Народопсихологически черти могат да бъдат открити в различните пластове на изобразеното, включително до етнографски подробности, прераснали в духовност. Най-добре обаче народопсихологията се изразява чрез характера, чиято същност винаги е предопределена от дълбоки исторически фактори. Затова едностранчиви са били и няма да доведат до обхватни идейни и изследователски резултати усилията да се отрича характерът при разглеждане на художественото творчество „като външна описателност, само като мисловност или като езикотворчество“. Създаденото от такива изтъкнати съвременни писатели като Шолохов, Томас Ман, Фолкниър указва на основната методологическа несъстоятелност на подобен изследователски подход, един от изявените създатели и представители на който е Роман Якобсон. Като не отрича изследователските търсения за установяване на езиковата енергийна функционалност, П. Зарев ги счита само за една от многобройните необходими страни на литературоведческия анализ. Изследователското внимание не бива да бъде насочено единствено към езиковата структура и към формализуваните явления — главната линия на проучване трябва да бъде съсредоточена към психологическата подоснова — така ще бъде по-пълно разбрана по-сложната функционална същина на художествената литература. В Съвет-

ския съюз в изследванията на Паудин например сполучливо се съчетават структуралното и идейно-художественото изследователско начало.

Върху тази широко обоснована методологическа основа П. Зарев направи ред конкретни разбори на ярки литературнотворчески изяви в съвременния световен литературен процес, разви нови гледища за някои явления в съвременната българска литература, като подчерта: „Особено важна за нас е етнопсихологията тъкмо като днешна наука, която държи сметка за съвременните промени, за онова, което произтича от текущото в промените на народната психология. Същественото е гражданското и класовото развитие на обществото и на днешната „народопсихология“ в него, на днешната „изконна“ българска психика. Защото те (промените) определят перспективата и влияят върху актуалната художествена самобитност.“ Разбира се, тая теза няма нищо общо с разпространяваните от Л. Строс възгледи за идентичността на „митовете“ в първобитното общество и при социализма.

Съществен извод беше и този, че в своето неизчерпаемо многообразие националният характер израства от връзката с народната съдба. В това отношение развитието на българската литература от Възраждането насам предлага убедителни примери. Един Ботев е дълбоко свързан с фолклора, но той успява да вложи в него далеч по-голямо идейно богатство — и все пак връзките му с народното творчество не подлежат на съмнение.

Всичко изтъкнато, пък и онова, което поради характера на този преглед остана неотбелязано, указва за новите изследователски насоки, които начерта със своя доклад пред конгреса П. Зарев. Главните идеи на неговия доклад разширяват терена на марксисткото литературознание, спомагат изследването на литературните факти да се задълбочи, като се навлезе в същината им, улесняват по-пълното изследване на все по-усложняващото се съвременно литературно развитие.

Друга методологическа линия, характерна за съвременната литературна наука и за голям брой от докладите, изнесени на конгреса, отличава доклада на Д. Ф. Марков. Става дума за принципите на сравнителното литературознание и теорията на литературните взаимоотношения, които се прилагат или разработват в многобройни изследвания. Сега не съществува въпросът за целесъобразността на сравнителните проучвания, а за тяхната правилна теоретическа насоченост, защото в тях най-много е заложена възможност за създаване на единна концепция за литературния процес в неговите национални, регионални и по-широки, световни измерения. Защото, както основателно подчертава съветският учен, „главна задача на сравнителното изследване на литературите се състои в установяването на закономерностите на литературното развитие в цялата негова сложност и противоречивост, в многообразието на взаимоотношения и борбата на различните идейно-естетически тенденции в границите на една национална литература, а после — и в широките рамки на световната литература. Много важно в това отношение се оказва изясняването на съдържанието на три изходни взаимно свързани понятия. . . : „художествен прогрес“, „световна литература“, „единство на националноспецифичното и общото“. Именно тази точна и методологически правилна постановка на въпроса за същността и целите на сравнителното литературознание съдържа в себе си необходимостта от единен (нееднакъв) подход към многообразието на художествени явления и тенденции. И трябва да се каже, че в атмосфера на оживени дискусии, системни проучвания и целенасочено експериментирание, отразена и в самия доклад, все повече и повече се очертават елементите на такава единна научна концепция, която ще ни доведе до търсените мащабни обобщения за световния художествен процес и мястото на националните литературни формации в него. Д. Ф. Марков формулира твърде ясно становището

си по основните въпроси на марксистическото сравнително литературознание и в редица случаи изказаните от него мисли и преценки са показателни за същественото през последното десетилетие придвижване и углъбяване на неговата теория.

Естествено постигнатото и в тази област не е предел и теоретичната мисъл е насочена към нови решения, което ми дава повод да изложа тук отделни съображения по някои въпроси на теорията на литературните взаимоотношения. Да вземем например въпроса за национално-специфичното и общото в литературния процес. Твърде често национално-специфичното се възприема като синоним на неповторимото, изключителното. В този му смисъл понятието е употребено и в разглеждания доклад. „Специфическото, неповторимото (разр. м.) — се казва там — не противостои на общото, а именно в него разкрива своето значение.“ В съответствие с подобно схващане редица специалисти търсят неповторимото в сюжетната основа и жанровата определеност на дадено произведение или пък в концепционната му същина и по него съдят за национално-специфичното в дадена литература. Онова, което се повтаря, те съотнасят към литературните взаимоотношения, а неповторимото — към самобитното и националните традиции, с което се допуска още една методологическа грешка. Според мен въпросът е далеч по-сложен — национално-специфичното се състои от повтарящи се и неповтарящи се компоненти, които в съответната художествена творба или литература се изразяват в диалектическо единство. Особено важноното обаче е, че нерядко повтарящите се компоненти характеризират национално-специфичното повече и естетически по-цялостно от неповтарящите се и това именно има съществено значение за теорията на литературните взаимоотношения и сравнителното литературознание. Аналогично е състоянието на въпроса за съотношението между литературните взаимодействия и националните традиции на която и да е литература. Все още се срещаме с твърдения, според които литературните взаимоотношения стоят извън тези традиции, което не се потвърждава с реални и повече значими примери. Това схващане се стреми да сведе изучаването на литературните взаимоотношения до установяване и систематизиране на определен тип факти, които засягат повече т. нар. „историко-литературна география“ на дадено произведение или художествено направление, а не тяхното сравнително и типологично изучаване. Що се отнася до влиянието, разглеждано като естетически субстрат от многостранните взаимодействия между литературите през различни периоди от историята им, важно е да се има пред вид и неговата възвръщаемост към литературата, от която първоначално идва. Христо Ботев например се формира под изключителното въздействие на прогресивната руска обществена мисъл и на руската литература. Както показва една статия на Д. Ф. Марков, възприемането на идеите и поезията на Хр. Ботев в СССР при други исторически условия не е обикновен факт на регулярни връзки между нашите литератури. Примерите от такова естество са много и те именно говорят за възвръщаемостта на литературното влияние, която обикновено не се взема под внимание, и така се нарушава вътрешната идейно-естетическа последователност в изявата на взаимоотношенията между литературите.

Позволих си това отклонение от рамките на „информацията“, за да подчертая и чрез него голямото значение на методологическите въпроси на сравнителното литературознание, поставени в доклада на Д. Ф. Марков. Впрочем необходимо е да добавя още, че в една или друга степен някои от тях се засягат в част от докладите, които разглеждат отделни страни на взаимоотношенията между славянските литератури и на типологическите аналогии в тях. Имам пред вид докладите на И. Г. Неупокоева, Н. И. Кравцов, С. Русакиев, В. Ву-

лечич, В. Велчев, Г.Д. Вервес, Г. Димов, Д. Живкович, М. Новиков и др. Изказани са съображения, които будят размисъл; разкрити са особености, които доуточняват представата ни за известни закономерности на литературното развитие; набелязани са тези, към които сме задължени да се върнем било за да се съгласим с тях, било с цел да им противопоставим нови схващания.

Мисля, че в тази посока разкриват своето методологическо значение и споменатите доклади на К. Вика, М. Патридже, Ю. Долански, М. Юнион. Всеки един от тях в съответствие с темата очерта мястото на полския романтизъм в системата на полската национална култура или пък мястото му сред европейския романтизъм в хронологичен и естетически план, основните периоди в развитието на славянския романтизъм или пък специфичната му роля във взаимодействията между славянските и неславянските литератури. Заслужава специално да се отбележи обстоянният анализ на обективните данни, използвани от авторите на тези доклади, подчинен на застъпването от тях научна позиция по набелязаните въпроси. С някои свои тематични и концепционни особености тия доклади представляват известно въведение в проблематиката на литературната секция и бележат принос в нейното изясняване.

Ще се спрем малко по-подробно на още един от пленарните доклади, в който получиха известна теоретическа постановка специфични въпроси на литературната славистика, набелязващи в програмата на конгреса едно от важните му направления. М. П. Алексеев обоснова схващането си за спецификата и значението на ония истории на дадена славянска (и неславянска) литература, които се подготвят и обнародват на съответно друг славянски език. Те са свързани с най-плодотворните традиции на славистиката и в нередки случаи съдържат оригинални концепции за литературния процес или за творчеството на определен писател. Значението им не е само ретроспективно, но и съвременно и това ни задължава — изтъква авторът — да обсъдим специално всички специфични въпроси, отнасящи се до профила, методологическите основи и предназначението им. Към посочените от автора въпроси могат да бъдат прибавени и други, два от които са особено важни: 1. Значението на тези истории за развитието на националното литературнознание; 2. Приносът им за сравнителното изучаване на славянските литератури. Целесъобразно е и преиздаването на класическите истории на славянските литератури от този тип, каквито са историите на Добровски и Шафарик, на Пипин и Спасович, отразили се така дълбоко върху развитието на славистиката през миналия век и на литературоведческата мисъл в славянските страни.

Както вече посочих, изнесените на пленарното заседание доклади имат двойствено значение: от една страна, с несъмнения си принос в осветляването на повдигнатите в тях методологически и общи историко-литературни или славистични въпроси, а, от друга, с това, че набелязват главните методологически и тематични линии на литературната секция на конгреса. Оживената дискусия, която те предизвикаха, имаше творчески характер. Участниците в нея изразиха съгласието си с основните тези на авторите, като същевременно изказаха свои съображения и компетентни преценки, които безспорно ще се отразят положително върху разширяването и уточняването на съдържащата се в докладите методологическа постановка на принципните въпроси.

Централна тема на славистичния конгрес във Варшава. От всички 270 литературоведчески доклада, включени в програмата му, 150 са посветени на различни въпроси на славянския романтизъм. Наистина една част от тях не бяха изнесени, но и тези, които бяха представени, са предостатъчни, за да се направят някои обобщения относно същността на славянския романтизъм и вече изявените концепции за него. Излишно е да се споменава невъзможността да бъдат обхванати тук всички доклади с приносните моменти в тях. Не само българската, но и всяка национална делегация на конгреса определи своето участие в него в голяма степен чрез своя принос в изясняването на тази основна проблема. Имайки пред вид това, ще се спра само на някои аспекти на проблемата, поднасяйки своето извинение пред участниците в конгреса за обективно невъзможното пълно обхващане на докладите им.

Първата констатация, която произтича от публикуваните доклади (не само прочетените на конгреса) се отнася до общата постановка на проблемата за романтизма. Отличителното е, че тя не се разглежда в духа на традиционното преди противопоставяне романтизма на реализма и обратно, а с оглед на присъщите му тематични, стилово-изобразителни, идейно-естетически и типичните за него художествено-програмни особености, които определят съдбата и мястото му в славянските литератури. И може би тъкмо поради това авторите на съответните доклади изследват най-вече същността на разнообразните му компоненти, без да го дефинират като направление и метод, считайки очевидно за приемливи сега актуалните определения, до които литературната наука достигна и в резултат на теоретическите разработки на известната конференция в Москва. При това изпъква широкият диапазон на явленията и художествените тенденции, обхванати в различните проучвания. Изследват се въпроси на предромантизма и постромантизма (Г. С. Смит, В. Брит., Й. Д. Вест, М. Микулешек), на последователната динамична или по-своеобразната му изява в отделни славянски литератури (Й. З. Якубовски, Б. Патерну, М. Сертич, В. Велчев), на близостта и дистанцията му от типични за епохата социални движения (А. Кадич, С. В. Николски, Г. Д. Вервес, М. Новиков, В. Вулетич), на социалния и естетическия му идеал.

Всичко това е безспорно важно и съществено, ала, струва ми се, че главното, което отличава тази широко изследвана и оживено разисквана проблема, е сравнителният подход, насочен определено към типологическата панорама на романтизма в славянските (косвено и в неславянските) европейски литератури, което не е нито случайно, нито необяснимо. Именно сравнителният подход е основен за многобройните литературоведчески изследвания за европейския романтизъм, публикувани през последните 10 години. Голяма част от докладите са в пряка или косвена връзка с тези по-цялостни проучвания и славистичният форум се оказва само подходящ повод за по-широката популяризация и проверка на отличаващите го тези. Изпъкват по своята актуалност и широка сравнителна основа докладите „Романтизмът в славянските литератури в общоевропейския контекст“ от И. Г. Неупокоева, „Романтизмът и ускореното развитие на славянските и неславянските литератури в Източна и Югоизточна Европа“ от М. Новиков, „Типологичен релеф на романтизма в славянските литератури“ от Е. Георгиев, „Общотипологически и национално-специфични закономерности на романтизма в славянските литератури“ от Кр. Генев, „Типология на жанра на романтическата новела в източнославянските литератури в сравнително отношение“ от А. Н. Николюкин, „Основни черти и своеобразие на южнославянския романтизъм“ от Б. Ничев, „Харак-

терни особености на южнославянския романтизъм“ от А. Кадич и др. Както личи от самите заглавия, обхванати са няколко водещи линии, които И. Г. Неупокоева сполучливо нарича „културно-исторически образования“. Тази мащабност на изследването дава възможност да се разкрият общите закономерности и национално-специфичните черти на славянския романтизъм, без което не е възможно изучаването му в системата на европейския и световния романтизъм. От докладите произтича, че романтизмът се изявява във всички славянски литератури, макар неговата историческа съдба в тях да не е еднаква. Историческата романтика, социалните тежнения на епохата и националноосвободителните борби на неосвободените славянски народи се отразяват дълбоко върху социалния и естетическия идеал на славянския романтизъм, както и на естетическото му отношение към света. Определяйки основанията за типологично разглеждане на романтизма, както и неговите отличителни особености в славянските литератури, Е. Георгиев подчертава: „Главният процес, с който романтизмът в славянските литератури се свързва, е формирането на нациите, съответно — възходът на нациите. . . Формирането на нациите, националният въпрос и освобождението на националните сили от веригите на феодалния абсолютизъм определят съществените черти на славянския романтизъм, неговия размах, неговите задачи и неговата функция, също така и свързаността му с реализма в някои литератури, преди всичко в руската.“ Към общите типологически черти на този романтизъм българският учен отнася филологизма, народностната и фолклорната му основа, патриотизма, историзма, славянизма, революционния устрем и пр. Привеждани частично или по-пълно и в много други доклади, би могло да приемем, че те не будят възражение у специалистите; напротив, характеризират единство в схващанията им по този важен въпрос. Кр. Генов например счита за общи особености на славянския романтизъм „историзма на национално-патриотична основа, разнообразната национална тематика, контекста на саможертвата, фолклоризма, предпочитанието към поемата, баладата, лириката, драмата. Аналогични са някои от обобщенията на И. Г. Неупокоева, Б. Ничев, М. Новиков въпреки по-специфичния характер на докладите им.

Заслужава специално внимание мисълта на И. Г. Неупокоева относно отделните „културно-исторически образования“ в славянския и световния романтизъм, респективно в славянските и световните литератури. И главно поради това, че изследването им се оказва твърде резултатен способ за степенното сравнително изучаване на художествените направления, на желаната и подготвяна сега история на световните литератури. Както показват натрупаният опит и докладите на конгреса, изследователският процес е особено активен именно в областта на различните културно-исторически образования, каквито са балканският (югоизточноевропейският), южнославянският, западнославянският, източнославянският романтизъм или реализъм. Вземайки повод от това своеобразно и обективно използвано в науката „разделение“ на различните романтични (реалистични) сфери, любопитно е да се съпоставят докладите за романтизма в югоизточноевропейските литератури — славянски и неславянски. Въпреки немалко сходства в отстояваните схващания и становища изпъкват съществени различия, които поставят сериозни изследователски задачи. М. Новиков прави опит най-много характеризиращите го особености да разгледа в пряка връзка с ускореното развитие на тези литератури. Правилна е мисълта му за, общо взето, исторически заксьнялата непоследователна и непълна изява на югоизточноевропейския романтизъм. Правилни са и опасенията му от безелите на известно „романтизиране“ на целия литературен процес, което неминуемо довежда до подценяването на реализма. Буди обаче несъгласие твърдението му, че за романтизъм в българската лите-

ратура може да се говори едва след появата на П. Яворов. Б. Ничев също разглежда основните черти и своеобразието на южнославянския романтизъм и в тази връзка търси съотношението му с фолклора. Но М. Сертич поставя под съмнение реалността на хърватския романтизъм и озаглавява доклада си така: „Дали съществува романтизъм в хърватската литература?“ А. Кадич говори убедително за идейно-политическата и национално-демократичната основа на романтизма в южнославянските страни, вижда в него няколко „образования“, споделя мисълта за исторически закъснялата и ограничената му изява и се отнася повече скептично към романтичните образци от чист или класически вид в южнославянските литератури и по-специално в българската. Аналогични размисли буди също съдържателният и със своя концепция доклад на В. Велчев „Творческият метод на Христо Ботев и традициите на революционния романтизъм в славянските литератури“, „Рецепцията на романтизма в словенската литература“ от Б. Патерну, „Предромантични и постромантични черти в сръбския романтизъм“ от Д. Живкович. Различията са несъмнени, тенденцията да се надценя романтизмът е така очевидна, както и тенденцията той да бъде подценен. Причините за това състояние са няколко и от различно естество.

Преди всичко безспорният факт, че изследването на националните романтизми в този регион не е протичало достатъчно интензивно, вследствие на което много въпроси относно етапите и хронологическите рамки на неговата история, от една страна, и, от друга, на естетическия му идеал и жанровата му определеност не са получили по-задоволително решение. Не са получили нужната характеристика общите художествени особености на южнославянския или югоизточноевропейския романтизъм. Въпреки наличието на редица верни констатации преобладават общите съждения и категоризации, особености на романтизма в една литература се съотнасят и към други, вместо да се прави необходимият всестранен анализ. Сравнителното разглеждане на този романтизъм в миналото, а също и в наши дни неоснователно акцентува повече върху онова, което го отграничава от класическия западноевропейски романтизъм, и по-малко на естетически сродното, поради което някои от констатираните „своеобразия“ са твърде относителни. Сериозна причина е още и това, че дълго романтичната проблема в нашия регион се е изяснявала върху старата методологически погрешна основа и че едва отскоро започна системното и цялостно изучаване на южнославянския или югоизточноевропейския романтизъм като неделима част от общоевропейския, но с оглед и на значението му за по-нататъшното обогатяване на типичните за него фундаментални идеи.

Всичко това не означава, че концепцията за романтизма в посочения регион претърпя на конгреса своето „фиаско“. Напротив, открих се само нейните неизяснени страни, които очевидно ще задържат вниманието на специалистите, за което определено свидетелствува и оживената дискусия по някои от докладите.

Въпросите на романтизма в славянските литератури получиха на конгреса известна оценка и с оглед на взаимоотношенията между славянските литератури. В съответните доклади широко се разглеждат явления главно на руско-славянските и полско-славянските литературни взаимодействия. Изпъкват докладите „Полският романтизъм и балтийските литератури“ от В. Кубилюш и К. Настопка, „Рецепцията на румънския романтизъм в Полша през втората половина на XIX в.“ от И. Петрика, „Романтичната традиция на Сергей Есенин и развитието на българската поезия“ от С. Русакиев, „Руският романтизъм и неговите връзки със западноевропейския романтизъм“ от Т. Николеску, „Революционният романтизъм на Ал. Блок и социалистическото изкуство“ от Е. Даскалова, „Полският романтизъм в източнославян-